

ДРАГИ СТЕФАНИЈА (Љубљана)

ЗА ЕРЛАНГЕНСКИОТ РАКОПИС ДЕНЕС
— ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ЕЛЕМЕНТИ ВО ПЕСНИТЕ

1.

Песните од ЕРЛАНГЕНСКИОТ РАКОПИС (ЕР) по откривањето во 1913. год. од страна на германистот Елиас фон Штајнмаер¹ и описот во 1914. год. што го направи минхенскиот професор Ерих Бернекер,² до длабоко студиозната обработка и објава на неговиот најдобар познавач Герхард Геземан,³ дополнувањата на проф. Јосип Матешки⁴ и додатоците од страна на Н. Рајтер⁵ се означени како „стари српскохрватски народни песни“ (Г. Г. — Предговор на „Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама“, Ср. Карловци 1925). За овие 75 години од дознавањето дека постои ЕР, настанале педесетина расправи, полемики и книги за овај фолклорен споменик⁶.

Но ниту во еден од сиве написи не е потврдено со сигурност ниту кој го напишал, ниту кога го напишал, па ниту каде е напишан или препишан ЕР. Сите спомнуват веројатни години на настанувањето од 1716—1735, веројатни запишувачи и вјеројатни места каде што е напишан/препишан ЕР од Лика до Белград! За тоа нема, речиси, никакво единство. Тоа прашање и натаму останува отворено ...

Нашево излагање ќе се задржи повеќе на проблеми, од кои позначајни се: 1. — контраверзите во југословенските енцикло-

¹ Dio jüngerer Handschriften der Erlanger Univerzitätsbibliothek, Erlangen 1913.

² Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Klasse, München 1914.

³ ЕРЛАНГЕНСКИ РУКОПИС старих српскохрватских народних песама, издао др. Герхард Геземан, Ср. Карловци 1925.

⁴ Die Erlanger serbokroatische Liederhandschrift, München 1959.

⁵ Zur Erlanger serbokroatischen Liederhandschrift, in: Zeitschrift für Slavische Philologie, 25, Heidelberg 1956, 368—381.

⁶ Види ја библиографијата кај Ј. Матешки и кај ЕРЛАНГЕНСКИ РУКОПИС, Никшиќ 1987.

педии околу припадноста на ЕР, 2. — проширување на српскиот и хрватскиот карактер на песните во ЕР и кај другите словенски народи на Балканот и 3. — евентуална класификација на несистематизираните песни како основа за ново, критичко издание со почитување на сите досегашни достигнуања во фолклористиката и краток осврт врз најновото издание на ЕР во Црна Гора.

Ако со првата констатација укажавме на неепинственото толкување на потеклото на песните во ЕР во југословенските енциклопедии од разни периоди на нашиов век, со втората теза го прошируваме погледот и врз други словенски народи на Балканот. Иако основата останува во српската и хрватската фолклористика, таа се проширува во вистинска јужнословенска збирка на народни песни од првата половина на 18. век. Со предлогот или обидот за жанровска класификација пак, ние добиваме прирачна книгаа за научни и практични потреби.

2.

Не гледајќи ги сите југословенски енциклопедии, туку само некои, издадени во Белград и Загреб, веднаш паѓа в очи несоодветниот третман на територијалниот и националниот карактер на песните. Уште на почетокот, по откривањето на ЕР, најзаслужниот негов толкувач Герхард Геземан во „Српски књижевни гласник“ од 1921 година пишува (ако не е редакциска интервенција) за „српски народни песни“, а во комплетната обработка како за српскохрватски. И југословенските енциклопедии како да го прифатиле тој предизвик!

Така на пример во првото издание на „Мала енциклопедија“ на „Просвета“ од Белград, кн. 1. стр. 447, 1959 година пишува: „Ерлангенски ракопис, *српске народне песме* (подвлекол Д. С.), нафене у Ерлангену, Немачка. Ракопис објаснио, напишао коментар и спремио за штампу познати немачки славист Герхард Геземан; издала га је Српска академија наука.“ Целиот ракопис значи, овде е означен како српски.

Второто издание пак на истава енциклопедија од 1968 година, страница 749 Ерлангенскиот ракопис е збирка со „*Српско-хрватске народне песме* (потцртал Д. С.) нафене у Ерлангену, Немачка. Настао је негде око 1720; садржи преко 200 песама. Ракопис објаснио, напишао коментар и спремио за штампу Герхард Геземан; издала Српска академија наука“. Така пишува на стр. 749 во првата книга.

Во „Енциклопедија Лексикографског завода“⁷ — 2 књ. издадена во Загреб, 1961, стр. 604 под геслото Ерланген, како град во Баварија на реката Регниц, со фотографија на Сименс-Шуќерт во следната реченица наведува: „Овдје је 1913 године откритвен знаменити Ерлангенски ракопис, овећа збирка *хрв.*

⁷ Enciklopedija Leksikografskog zavoda 2, Zagreb 1961.

(потцртал Д. С.) народних пјесамa.“ Тука, веќе се внесува вистинска збирка со ознака на *хрватски* песни (напишано навистина како хрв., којшто веројатно не мислеле да биде прв дел од сложенката хрв(атскосрпски!).

Во „Енциклопедија Југославије“⁸ издадена во Загреб 1963 година ЕР е повторно означен како збирка со српскохрватски народни песни. Еве го целиот почеток на ова гесло:

„ЕРЛАНГЕНСКИ РУКОПИС старих српскохрватских народних песама откриен је 1913 у Универзитетској библиотеци у Ерлангену, у Немачкој. Писан је ћирилицом на 530 листова, повезаних у свеску. Није утврдено кад је и на који начин доспео у Ерланген. Проучио га је, по завршетку Првог светског рата, немачки слависта Герхард Геземан, професор Универзитета у Прагу, и објавио 1925 у издању Српске академије наука.

Е. р. садржи укупно 217 песама. Изузимајући песме под бројевима 1, 2, 20, 37, 38 и 39, које очевидно потичу од граѓанских песника, остале су песме народне. Меѓу овима највише их је епских (јуначких) и епско-лирских (приповедних). . .“

Тука има доста податоци за големината на ракописот, делумно за карактерот на лирските и епските песни, веројатната година на настанување, но со нецелосна и неселективна библиографија: се цитира статијата на Душан Поповиќ „Ко је аутор, где је, и када је настао Ерлангенски ракопис“, објавен во Годишњак Музеја града Београда во 1954 година, со обем од 6 страници, а ниту збор за лингвистичката студија на Јосип Матешиќ »Die Erlanger serbokroatische Liederhandschrift«, Минхен 1959 година со 230 страници. Така стигнуваме до последното издание на „Енциклопедија Југославије“⁹ од 1986 година (хрватската верзија) стр. 69, што ја даваме целосно:

„ЕРЛАНГЕНСКИ РУКОПИС, збирка песама исписана црквеном ћирилицом на 530 листова, пронађена 1913. у Универзитетској библиотеци немачког града Ерлангена, где се и данас чува. Немачки слависта и професор на Прашком универзитету Герхард Геземан, који га је приредил за штампу и издао га дипломатички (Сремски Карловци, 1925), датира га у прве деценије XVIII в. Порекло ракописа, старијег скоро сто година од прве Вукове *Пјеснарице* (1814), и идентитет негова састављача нису тачно утврдени.

Рукопис садржи 217 песама; десет их је из граѓанске поезије, а остале су изворно народне. Највише их има јуначких и других епске нарације: лирске су углавном љубавне, често са истакнутом еротском компонентом. Посебну уметничку вредност има неколико балада у архаичном осмерачком метру. Непознати састављач није бирао нити класификовал песме веќе је, вероватно преписујући из неког извора, а можда понекад и слушајући (уочливе су и визуелне и аудитивне погрешке у писању),

⁸ Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1963.

⁹ Ibid.

саставио песмарицу (омиљено штиво тог времена у Европи) без реда и коментара, без података и потписа. Засигурно је било више певача неједнака дара и порекла. Стицајем околности (вероватно су песме записане у војном табору у којем је било много људи из разних крајева) у њој су први пут обједињени записи кајкавских и штокавских песама, са елементима чакавског, из Славоније, Македоније, уже Хрватске, Босне и Херцеговине, Србије. Записивач рукописа — састављеног без цензуре и друштвене контроле, заштићеног анонимношћу, без црквених тема, али не и без еротских — очигледно странац невичан језику песама, није обавио и редактуру збирке, па је она идејно, жанровски, стилски, метрички и језички (дијалекатски) нејединствена. Мада има песама о јунацима из старије усмене традиције (Јерина и деспот Ђураћ, Сибињанин Јанко, краљ Матијаш, Змај-деспот Вук, Балибег-Алибег, Јакшићи, Црнојевићи, Херцег Стјепан, Бајазит, Марко и Милош, Иван Карловић и др.), нема оних о косовском боју. Тон рукопису дају јуначке песме хајдучко-ускочког круга о непосредној историјској стварности ратовања на Војној граници, од којих су неке ближе историји него поезији (Стојан Јанковић, Илија Смиљанић, Вид Маринчић, Петар Мркоњић, Новак и Новаковићи, Иван Сењанин, Алија Боичић, Мустајбег Лички, Копчићи, Љубовићи, Узуновићи, Аглагићи, Филиповићи и др.). Е. р. је драгоцен спона између старијег и млађег слоја народне поезије и доказ њезиног континуитета.“

Овде ракописов е збирка со обединети записи на кајкавски, штокавски и чакавски елементи“ од Славонија, Македонија, потесниот дел на Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија“.¹⁰ Значи, ракописот добива поширок карактер, иако основата останува српска и хрватска на најголем дел од песните. Ваквиов проширен, јужнословенски карактер на ЕР му беше даван и во минатото. Впрочем, во студијата на Г. Геземан е укажано на разните елементи од јазикот на другите балкански народи, освен хрватскиот и српскиот.

Прикажувањето на ЕР еднаш како фолклорен споменик на хрватскиот народ, другпат како споменик на српскиот народ, претставува дел од познатиот јазичен и културен спор меѓу Србите и Хрватите, што најдува одраз во спомнативе неколку енциклопедии, зависно од времето кога настанале и каква била општествено-политичката клима во Југославија. Можеби најправедно е решението за проширениот карактер на споменикот, но неправедно е да се одземе српскиот и хрватскиот карактер на песните, зашто најголем дел тоа се песни што им припаѓаат на овие два тврдожилни народи на Балканот. Бидејќи во тој период има малку записи на народни песни, секое спонување на народна песна од некој друг народ,

¹⁰ Ibid.

како што го чини тоа најновата југословенска енциклопедија е мудро решение.

3.

Во ЕР, според јазикот, месностите и јунаците што се среќнуваат во народните песни, секако, покрај другите постојат и македонски народни песни. Покојниот скопски професор, академик Харалампие Поленаковиќ, во својата книга¹¹ је наведува песната бр. 13. од ЕР дека е македонска. Неговиот коментар од погоре спомнатата книга гласи:

„При крајот на XVII век македонскиот народ, како и другите народи од централниот дел на Балканот како да се понадеваа дека ќе се ослободат од турското ропство. Австриските војски, затрчани од Виена, по поразот на Турците под овој град во 1683, дојдоа некаде до Велес. Сè што можеше да држи пушка во рака, стана против поробувачот. На чело на македонските војстаници застана легендарниот Карпош . . .

Меѓутоа, краткотрајна беше радоста на рајата. Свежите турски трупи, префрлени од Блискиот Исток, енергично започнаа да ги потискуваат австриските војски и тие, откако го изгореа Скопје, водејќи со себе дел од македонското и останатото балканско население, се повлекуваа преку Сава и Дунав, Подоцна, уште неколку пати Австријците ги минуваа големите реки што се прегрнуваат кај Белград и го држеа во свои раце овој град, претворајќи го во бедем против турските продори во Европа.

И ете во таквиот утврден Белград, во почетокот на XVIII век, се најде еден љубител на народната песна јужнословенска и во некоја калемегданска касарна запишувал од разни војници од балканските народи, регрутирани во австриската армија, — народни песни: лирски и епски, создавајќи еден голем зборник, пред сè, од српскохрватски народни песни и нешто малку македонски. Неук во јазиците јужнословенски, австрискиот љубител на песната на Јужните Словени, и покрај низа погрешни бележења, сепак оставил најкрупен корпус од народното творештво, наречен *Ерлангенски ракопис од српскохрватски народни песни*, заради тоа што ракописот е сочуван во местото Ерланген, во Германија.

Песната што го носи бројот 13 во овој корпус од народно творештво вака ја запишал неукниот австриски војник:

Изтекла една вода златина.
Код не расте едно дрво маслина.
Под маслином шарената халија,
На халија везената сглавница,

¹¹ Д-р Харалампие Поленаковиќ, „Студии за македонскиот фолклор“, Скопје 1973, 12—13.

На сглавница црнооко Марија,
 Туд проѓе черно харо на бел коњ.
 Божја ти помоќ црнооко Марија.
 Пие ли се ладна вода златина,
 гризе ли се това дрво маслина,
 седи ли се на шарената халја,
 љуби ли се црнооко Марија?
 Говорила црноока Марија:
 „Мини с богом стар харо на бел коњ
 не пие се ладна водна слатина...

и така натаму, додека покрај Марија не мина млад јунак со кого Марија се огласила да се љуби.“

Оваа песна кај Геземан¹² е означена како бугарска. Бугарски ја смета Геземан уште и песните 33, 48, 198, а бугарски и делумно македонски уште и песните 19, 22, 23. и 32, додека за 210. го појажува несомнено македонското потекло од времето на иконоборството. Таа негова определност во тој период е јасна, зашто ја одразува признаената јазична стварност за тоа време, кога за македонскиот јазик се зборувало или како за бугарски или како за српска дијалектичка припадност.

Да ја погледнеме од денешен јазичен аспект песната бр. 13. Кои се македонизмите заради коишто Х. Поленаковиќ целосно се определи за македонскиот карактер на ова песна. Членските форми на атрибутите *ш а р е н а т а* халя во 3, 10 и 21 стих и *в е з е н а т а* сглавница 4 стих се несомнено македонски постпозитивни членови. Македонизми се *расте* едно дрво 2, зашто потцртаниот збор на бугарски би бил *расне*, потоа *ладна* вода (буг. *хладна*, ако не е студена), потоа вода *златина* (слатина) 24, што значи солена, а денес кисела вода. Тука се сретнуваме и со зборот *х а р о*: старъ *харо*, 13 и младо *харо* 17. Геземан правилно тврди дека зборот е бугарски и македонски (XXXV) и според речникот на Геров значи стар, грозен и лош човек. Зборот и денес постои во обата јазика со слично значење иако овде е променет родот: еднаш е од машки, а во вториот случај од среден род. Се ќе беше во ред, ако во песната се одговараше негативно кога стариот ѝ предлага на црнооката девојка да се љуби и таа одбива, а кога тоа го чини младото харо, таа се согласува! Ако зборот харо или како што се сретнува во денешната народна македонска песна аро ги има спомнатите значења, се чини дека таа не би се согласила да го чини тоа со истиот стар, дрт, грозен и лош човек и ако го прошириме барањето по др. речници, доаѓаме до заклучок дека зборов треба да се порзе со турскиот збор *harûn* што значи бесен, силен, дрзок, односно да го поврземе со латинскиот ароганција (*ag-ganns*) што значи дрскост, грубост, серт човек, горделивост. Ако избереме некоја од спомнативе особини, секако горделивост и

¹² Г. Геземан, Ерлангенски рукопис...“, Ср. Карловци 1925.

дрската, односно смелоста и не се секогаш негативни карактеристики на младиот човек. Така не присилува да мислиме фабулната логика на песната. Овој збор се споредува и со толкувањето на Стефан Верковиќ, првиот издавач на збирка македонски народни песни („Народне песни македонски Бугара“, Београд 1860). Македонски е сврзникот *нити* — буг. ниту, секако македонски се формите на глаголските прашални конструкции: пие ли се 8, 19, гризе ли се 9, 20, гризе ли се, седи ли се 11, 21, люби ли се 12, 22, бугарскиот ред на повратната замена и партикулата ли е поинаков или пак македонизите на формата ЦР., буг. чер-чер: црноко 5, 13, и црноко 8, 11, 16, 18, 22, 23, 26. Иако, за целата песна не можеме да речеме дека јазикот ѝ е македонски, туку претставува помешан со српскохрватски и бугарски елементи. Со тоа станува навистина правилна констатацијата на Г. Геземан дека „са певачима патује онда и тема и ѝен језик“. Некои песни пејачите, бегајќи пред Турците со повлечената австриска војска, ги оставиле малку променети и не можеле целосно да ги преведат, оставајќи трага од јазикот каде што настанале и се пееле, други песни главно ги превеле подоставајќи некој непреведен збор или израз или стих, а тие веднаш отскокнуваат од мноштвото, главно, српскохрватски песни. Не српските јазични и лексички елементи покажуваат на јужнословенски јазични карактеристики на ЕР.

Песната бр. 48, според наводите на Геземан е од бугарскиот јазичен круг, иаку според нашето согледување таа обилува со македонизми: метале (3), уговарале (4), покрај бугаризмите во слични глаголски форми: чинили (9), враќали (19), казали (34). Многу место во Македонија се јавува изразот думаше (во ЕР — тумаше) во значење на зборуваше, говореше, а потоа и мислеше; па чорапи *пр'чани*, израз, како што наведува и Геземан потекнува од Јужна Македонија.

Во песната 198 се сретнува името Милкана, што постои кај Бугарите, но го има и денес во Источна Македонија (брег од реката Вардар). Таму се сретнува и негативната конотација на фразата црно *харо* (спомнатата погоре).

Во песната 19, во 18. и 22. стих ја сретнуваме збирната (колективната) именка *раздрумје*, којашто до денес е присутна во македонската народна песна, направена според типовите на именки: друмје, крајбрежје, подземје, поморје, поречје итн.

Во 22. песна глаголот *варде: тебе варде... вардело* и денес се сретнува во македонскиот јазик со значење на српскохрватското пазити, смотрити, чувати.

Кај баладната песна 23 несомнено македонски се зборовите: *самовила, како* (синю кукавица), коешто може да се спореди со сх. *као* или буг. *като*. Всушност оваа песна иако по јазик е српскохрватска, заради генетското поврзување со Солун, како и песната 210, на којашто укажа Геземан уште во 1925. година, може да носи далечно македонско потекло, ако не на друг на-

чин, тогаш како предлошка за превод! Македонски звучат првите три стихови со потцртаните зборови:

Ѓурѓилузи мајка вели
ехѓурѓиле мили сине
ела мајка да те жени...

Македонски елементи сретнуваме дури и во означениот збор *полате* кај Геземан во 32. песна, со којшто е означен чардак, отворен балкон, но веројатно и во синтагмата *витороко* (рого) јуленче, често повторлива фигура во македонските народни песни.

Според нашите согледувања песната бр. 4 исто така носи македонски јазички, пред сè лексички елементи во првите три стихови: не гледано... или недеклинираните именки во стиховите: *чал'ма кадина* или во *вен'ци* и *обоци*.

Во 50-та песна, навистина, тешко може да се открие македонска јазина припадност на збор или израз, туку само ономастичко-топономастичка. Повеќепати се спомнува името *Милош Ориѓанин* (во стих. 1, 7, 36, 41, 69, 91, 114) па *Ориѓанин Милош* (стих. 22, 56, 57, 85, 96, 111, 124), односно *млади ориѓанин* (19), односно се спомнува градот *Орид* — се мисли на Охрид во стиховите *белу двору Ориду* (87) или само *белу Ориду* (132). Всушност таков јунак Милош Охриѓанин историски не постои, не барем толку голем да биде опеан во ваква епска песна и тој е, веројатно, Милош Обилиќ.

Во песната 158 македонски звучат глаголските форми со енклитички споени заменски форми *понекајме* (18, 19) и *почекале* (24) или *голема радост* и *голема жалост* (2, 3) или придавката *голема* во 4 и 6 б стих на 184-та песна.

Несопрони бугаризми се следниве зборови од 35. песна: *оце неука* (2, 6), *оцъ нелобл'ену* (16), како и *чер'не очи* (4).

Во 51. песна бугаризми се: *дори гледа* (4), *муму'че не женџинно*, а во 36. песна бугарски е зборот *оце свечера* (од 3. стих).

Треба да се обележи дека и по 1861 година¹³ до 1913 година, кога плпат е соопштено за овој ракопис стоело дека тоа е = *Warscheinlich glagolitische Schrift. Vergl Primus Truber, der Reformator Krains von Sillem, Erl. 1861.*¹⁴

Какво необично поврзување на овој ракопис со словенечката писменост и протестантизмот на Трубар! Но и практично во 36. песна 5х се јавува деклинираната форма од именката рака: *роком* во стиховите 27 и 39: *роком сџмуди студену воду* и и 28 и 40 *роком муди* (мути) очима бистри или во 47. стих кои е *роком* воду мутиџ. *Рока* место *рука* е значајна назална промена за словенечките говори, иако и некои македонски го-

¹³ Истиот автор, 16.

¹⁴ Истиот автор.

вори (дебарските) имаат О реализација место Ж. Но, тоа е или случајна замена или пак остаток од некон словенечки јазични првини. Словенечки призвук има во, 7, стих од 136. песна: *брезџа домаца кои дома неима.*

Нашиов преглед дополнет со оној на Геземан и Матешкиќ пошироко покажува дека тоа се „боје у калејдоскопу измешане језичне особине готово свих наших покрајина“. Точно тие ги поврзуват песните од ЕР со јазичниот балканско-словенечка ареал чишто координати се протегаат од Триглав преку Будимпешта до Варна и од Цариград преку Солун до Бар. Песните носат или јазик или слики или личности од тие покраини оддалечени понекогаш со илјадници километри, но здружени со една ваква народнопоетска збирка.

Сега може да ни послужи и соопштувањето на Тихомир Горѓевиќ од неговата книга „Српске колоније“ (Београд 1921), каде што пишува дека иселувањето на српското население во 1690 година имало пошироки, балкански димензии, а се иселувале и луѓе од Црна Гора, Зета и Морача. Да напомниме дека во песната 17 — „Јунаштво Мандушића Вука“ (Цитирање според нанновото издание на ЕР) и 119 „Вук Мандушић избавља ропства Сењанин Ивана“ станува збор за големиот црногорски јунак Вук Мандушиќ. Во песната 188 „Женидба Црнојевић Ивана“ уште на почетокот се спомнува името на оваа позната црногорска личност. Во песната 179 „Бој на Грахову“ поетски е прикажан резултатот од познатата победа на Црногорците врз Турците. Спомнувањето на црногорски личности и месности во песни што се собрани далеку од средината каде што настанале, може да се случи само ако га воопштиле луѓе од тие краишта. Значи во тој одбранбен појас од Лика до Белград, во таа преселена маса луѓе имало и Црногорци, коишто со себе ги понеле и домородните песни. Поподобна анализа би покажала и црногорски јазични елементи, слични како што се гледа кај македонските, словенечките или бугарските стихови.

4.

Интересно е да укажеме на некои слични или еднакви песни од ЕР и некои македонски, една бугарска народна песна, пред сè од Зборникот на браќата Миладиновци.

Песната бр. 16 од ЕР, иако е подолга од македонската што е сместена во Зборникот на Миладиновци¹⁵ под бр. 26 има еднаков почеток. Да ги видиме првите стихови:

¹⁵ ЗБОРНИК И НАРОДНИ ПЕСНИ, Димитрија и Константин Миладиновци ред. Х. Поленаковиќ и Т. Димитровски Скопје 1983.

Каџ се жени комарь юнакь
из'просиω кучку муху
кучку муху удовицу
неделω^м се смиловаше
а другω^м се сьва^{ди}ше

Камар-беј се женеше,
Мушичка си плачеше,
Комар-беј ја тешеше:
„Малчи, малчи, мушичко!

Мотивот на 121 песна од ЕР, па дури и едното име — Никола е идентичен со 182. песна од Зборникот на Миладиновци. Во песните се зборува за љубомора на двајца браќа, кои поради богатство еден сака да го убие другиот и оженетиот и порачува на невестата да го отруе брата ѝ кога тој ќе оди на лов. Еве ги најсличните стихови од ЕР (лево) и Миладиновци (десно):

а Нин'ко е говориω любви
се^алаи любо добра кони мога
ѝћу ићи да ловь лови^а сада
пакь говори нин'ко любви своио^а
О ан'ћели'га вѣр'на любо мои
ѝ ти иде^а ловь ловити сада
аколи ми брат'ца не штруѣшь
не чекаи мене у своѣ Ма'ке
да камоли у двору моѣму.

Је нарѣча на своја невеста:
„А невесто, моја мила љубов!
Јас ќе одам во гора зелена,
Ти да зготвиш манџи
господарски,
Да го викниш мое мило брате,
Да го служиш со љута ракиа,
По ракиа манџи господарски,
А по манџи вино тригодишно,
А по вино чаша со зеера,
Да отруеш мое мило брате,
Сага стока нам да ни
останит.“

Сличен е мотивот за трагичната судбина на двајцата браќа, коишто не можеле да ја поделат острата сабја и затоа се степале. Откако видел што направил другиот брат, самиот се самоубива:

ЕР

потр'гоше своју пр'тке саб'љу
маћи братацъ стари'егъ погуби.

он'аму се тежко ра'жалило
паке се натрагъ повратиш
повратиш свому милу братцу
те својга братца укопав
пакъ потер'же ноже ѿ поаса
те оудари себе оу сер'аце
он'" пала до два нова гроба

Мил.

Хазно дељат, си го поделиа,
На сабјата дельба не се чинит;
Па истргна помалиот брат,
Ми го закла постариот брат.
Ми одговоре постариот брат:
„Ајти мој помалечок брате!
Како дома сега ќе си поиш,
Како на мајка ти ќе је

кажиш!“

Се нажали на помалиот брат,
И истргна таа остра сабја,
И ми се закла тој сам себе.
Шчо ми рекол постариот
брат:

А ти горо, ти зелена горо!

Песната 141 од ЕР повеќестрано се поврзува со Македо-
нија: се зборува за Солун и мотивски е слична со македонската
народна песна бр. 137 од Зборникот на Миладиновци, но и со
бугарската — бр. 135 од истиот Зборник, кога брат треба да се
жени за сестра од назнаење или лошо судбина. Да го видим
само крајот на трите песни од ЕР, македонската и бугарската
од Зборникот на Миладиновци:

ЕР

она нјему шцъ лѣпше, казую
пронашлю се да е братъ и се'тра
када сјутра бѣв дань свануш
пусти туре два млада телара
тко е синоћ роба продавав
нека доће некъ роба узим'љу
пронаће се да е братъ и се'тра
и узы роба много сил'но благо
чиме ќе се тур'кв" ѿдужити

Мил. (мак.)

Турчето му велеше:
„Не плаши се, не страши се,
Не ти сака жалти дукат,
Ушче толку тук ти носам,
И нееста твоја да је,
От' сме биле брат и сестра.“
Тога Стојан се поврати,
Го пречека, с' избацие,
Голем радос си сторие.

Мил. (буг.)

И вие, млади девере!
 Попитайте невестата
 Съща ли ѝе презмолянка,
 или съща погорянка.“
 И питаха невестата,
 Не ѝе съща презморянка,
 Не ѝе съща презгорянка,
 Дели Павлу мила сестра.

и во 153-та песна од ЕР за мрзеливата жена којашто кога мажот одел на работа, а таа пиела вино во крчма, односно дома под бочвата, како што се наведува во денешната македонска песна:

Ај мори жено, жалба ми падна
 Кажи ми што ти се јаде?
 Мене ми се јаде печена кокошка
 Уште незаносена.
 Мене ми се пие тригодишно 'вино
 уште непреточено...

Подолу даваме фрагмент од идентична песна (153) од ЕР

ка^а ихмъ мужи оратъ иду^у оне оу крч'му
 а ка^а мужи дома иду^у оне у креветъ
 ма^а мужу леле мужу глава ме боли
 ма^а жено жива желі'w да щоѳу ти ма
 доведими без'дѳт'киню кои не роди
 некъ оумези погачицу три путь сі'яну
 некъ саколю шар'ку кокошь кои не носи
 и питлиѳа копуниѳа кои не пѳва

Уште во 1913 година кога е печатен првиот опис на ЕР фон Штајнмаер го нарече збирка со „213 serbokroatischen *lyrischen und epischen Volksliedern*...“¹⁶ (подвлекол Д. С.). Таа прва и основна констатација е единствено правилна и прифатлива. Но, во спомнатите југословенски енциклопедии постојано се тврди и повторува дека во ЕР ракопис од тие 217 песни „највише их је *епских* (јуначких) и *лирско-епских* (приповедних)“ (подвлекол Д. С.) (Енциклопедија Југославије, Загреб 1963 стр.

¹⁶ Г. Геземан, „Ерлангенски рук. . . .“.

269.). И најновата „Енциклопедија Југославије, Загреб 1986, стр. 69. некритички ја презема истата констатација и тврди дека од песните: „Највише их има *јуначких* и *других епске* нарације; *лирске* су углавном љубавне...“! Тоа зборува за несериозен однос спрема ракописот, кај кого не е направена класификација, ниту пак е направен обид да се стори тоа. И летимичниот преглед врз песните веднаш може да потврди дека двете „енциклопедиски“ констатации се површни и неприфатливи. Еве зошто:

Да се послужиме со статистиката како непогрешлив емпириски критериум! Од 217 народни песни 115 се лирски, 59 се епски, 13 се лирско-епски (балади и романси) и 20 се преземени од граѓанската лирика од тој период. Ако ги исклучиме лирско-епските песни, односот на лирските песни е, речиси, двојно поголем од епските. Познато е дека лирската песна е секогаш подолга и поголема. Бројот на епските стихови е секако поголем од бројот на лирските, но тука станува збор за број на песни, а не на стихови.

Кои песни се *лирски*? Точно е дека од нив најмногу има *љубовни*: 5, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 18, 19, 22, 24, 25, 26, 31, 32, 35, 36, 41, 42, 43, 45, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 60, 62, 65, 69, 76, 78, 82, 84, 85, 92, 93, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 126, 130, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 154, 158, 159, 160, 161, 165, 167, 169, 171, 173, 174, 183, 185, 189, 191, 192, 193, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 212, 215 и 217; потоа следуваат *свадбените*: 3, 15, 33, 44 и 185; *семејните* (со љубовни елементи): 121, 123, 141, 142 и 153; *деловните или трудовите песни*: 155 и 206; *жалосните*: 46, 48, 108, 157, 162, 180 и 213; *хумористичните*: 4, 16, 27, 29, 30, 40, 115 и 184; *религиозните*: 190 и 200. Во оваа група најбројни се љубовните песни — ги има 85, свадбени и семејни се по 5, деловни — 2, жалосни — 7, хумористични — 9 и религиозни 2.

Од *епските* песни 43 се *јуначки*: 47, 49, 58, 59, 61, 63, 70, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 91, 94, 96, 97, 98, 105, 106, 110, 112, 114, 116, 122, 124, 127, 129, 133, 139, 140, 154, 166, 176, 179, 187 и 188; 26 се *ајдутско/ускочки*: 17, 64, 66, 68, 71, 80, 109, 111, 113, 117, 118, 119, 120, 125, 128, 131, 135, 136, 138, 143, 156, 163, 168, 172 и 216.

Лирско-епската група песни има 10 балади и 3 романси: 11, 21, 34, 56, 67, 90, 132, 134, 177, 181, 6, 23 и 214.

Според стилот, изразните средства и обилството на рими ни се чини дека првото набројување од само 6, па 10 песни од граѓанската поезија на 18. век се покачува на цели 20 песни: 1, 2, 12, 20, 28, 37, 38, 39, 137, 147, 152, 170, 175, 178, 186, 194, 195, 196, 197 и 211.

Прегледов на песните според статистички критериуми е само условен, направен како предлог за евентуално класифицирано издание на ЕР со посовременување на јазикот, поправка на очевидните грешки и сите дополнувања на истражувачите

во седумдесетината години од откривањето на оваа збирка народни песни. Можен е и друг класификациски пристап, но лирско-епскиот, па и тематскиот би бил сличен или идентичен.

Вистината искажана уште од фон Штајнмаер за ЕР којшто содржи 1.— *лирски* и 2.— *епски песни* (мислел секако на бројноста, затоа така и ги разврстил) ние само ја потврдуваме со факти и изразуваме чудење за нејзиното неприфаќање и во најновите југословенски енциклопедии! ЕР е збирка на лирско-епски народни песни, пред сè од српско-хрватското говорно подрачје, со елементи на јазикот, песните и содржините забележани и кај Словенците, Македонците, Бугарите, Црногорците, Босанците и Херцеговците. Таква е проширената димензија на ЕР, за што сведочат топонимии од Црна Гора до лево и десно по Сава и Дунав (во Војводина), како и оние во песните кога се зборува за Задар, Сплит, Дубровник, Шибеник, Мостар, Бихач, Бања Лука, Сараево, Белград, Сталак, Смедерево, Призрен, Прилеп, Солун, Софија, Цариград и др. места. Тоа несомнено нешто значи. Не се опеваат во песната непознати места или далечни градови, туку оние најблиските, најпознатите.

Дури и поновите проучавања на ЕР, како на пример тој на Хатиѓа Крњевиќ во статијата „Руковет лирских песама у Ерлангенском рукопису“ (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1—4, Београд 1976, стр. 111 — 130) не е прецизиран бројот на лирските и епските песни. Иако тргнува од една претпоставка дека кај лириката основата се чувствата, кога тврди дека нема чисти типови на песни: само љубовни или само семејни и сл., а тие мотивски се мешаат и според Х. Крњевиќ не може да им се определи чистотата. Отсуствуваат дурни и некои видови песни — според основните теми во народната поезија запишана подоцна, а тоа убаво го покажува нашиот претходен тематски преглед на песните. Ниту една песна целосно не може да се определи само во еден тип, туку секогаш се јавуваат повеќе моменти на мотиви, за да се добие некаква фабула. Важно е да се следи основниот мотив, зашто сите останати се само помошни. Епските песни на број се помалку од лирските, но затоа се многу долги, најдолга е 124. песна со цели 215 стихови.

Определбата за граѓански песни укажува на нивниот уметнички пристап сместен покрај еден народен стих — избрусен и изгладен со времето, без рапавост, гладок, без грубости, а тие се со мала или никаква уметничка вредност.

Мојата определба за граѓанска или авторизирана лирика е пред сè естетска. Живнот стих, изразните средства, темите и фигурите во овие стихови се наметнати од моментаната потреба и тие затоа тешко се поврзуваат со традиционалната изразност и фигуративност на народниот стих и при спротивставување со народните песни, веднаш отскокнуваат. Тие, навистина, откриваат нови теми, носат нови изразни средства (некогаш поус-

пешни, другипат помалку успешни, се одликуват со присутна, но најчесто насилна рима, несиметричен стих или, накратко, тие се недооформена целина. Најверојатно, тоа се лични творби на соопштувачите или лошо запомнати и соопштени авторизирани песни на информаторите од запишувачот.

П. С.

Откако го завршив текстов дотука, дознав дека во Никшиќ излегло ново издание на ЕРЛАНГЕНСКИ РАКОПИС (ЕР₂). А точно пред 5 години, на седумдесет годишнината од пронаоѓањето и утврдувањето на предвуковата збирка српскохрватски народни песни, при мојата посета на Ерланген со проф. д-р Јосеп Шуц се договоривме заедно да направиме ново популарно и потоа критичко издание на овој споменик, којшто од почетокот до крајот на веков ја интересира и германската и јужнословенската славистика. И не случајно дурѝ и најновото издание ЕРЛАНГЕНСКИ РУКОПИС — замашна книга на 426 стр. ЕР₂ се поврзува со првото издание на ЕР на германскиот славист Герхард Геземан, зашто тој заедно со Р. Меденица уште во 1940 година се договорал и уште оттогаш го подготвувале (откако го препишал Р. Меденица го чувал 40 години во фиока сè до објавувањето).¹⁷ и имале намера да направат п о п у л а р н о издание. Но Втората светска војна го прекинала и ги одложила тие планови! Сега имаме *освежен текст* со правилен српскохрватски изговор на неправилниот анонимен запишувач, како што, најверојатно тогаш се изговарале зборовите од устите на разни информатори. Приредувачот на ова издание на ЕР, Р. Меденица е човек што скоро еден век во пракса ги одржува славистичките, а тоа значи културните југословенско-германски врски. За жал, тивко, неодбележан веднаж од ни едно јавно информативно средства, на денот на промовирањето на ЕР₂ во Белград умре Радослав Меденица,¹⁸ не дочекувајќи да му се порадува, што е помалку трагично од прераната смрт на Герхард Геземан пред полни 40 години во Телц — Горна Баварија, којшто ќе се радуваше врз својата надградба. Сепак, неговото дело по објавувањето на ЕР подложи и денес, неговиот сериозен пристап, и сериозни заклучоци беа основа за подоцнежните студији и дополнувања на Рајтер, Матешкиќ, Прохаска, Крњевкиќ и др. Популарното издание на ЕР₂ од страна на Р. Меденица и Д. Аранитовиќ е уште еден чекор напред кон есенгуалното критичко издание што се очекува. Тоа е работа за во иднина.

Популарното издание на ЕР₂ е напишано со современа српска кирилска графика и основни правописни принципи.

¹⁷ ЕРЛАНГЕНСКИ РУКОПИС, Зборник старих српскохрватских народних песама, Популарно издание, припремили: Радослав Меденица, Добрило Аранитовиќ, Никшиќ, 1987.

¹⁸ Новак Килибарда, Предвуковска народна поезија, НИН 1943, 27. 3. 1988, Београд.

Во ЕР₂ се додадени очевидније испуштени зборови и стихови на ласцивните песни? 32, 44; 54, 34; 93. 22, 25; 95, 14 и 137, 30, 33.

Додадени се сите etc. на повторливите стихови (рефрени) како кај песните под број 48, 120, 142, коишто заради почитуваната старост треба да се напишат иако се повторуваат.

Одбегната е нејасноста со некарикираните и стварно изговорени зборови, а не онака како што биле запишани. Така на пример во ЕР се сретнува изразот *б а ш а п о с а н с к и* за *наша босански*, *к у к а* за *куга*, *ж и е* место *ише*, *ј а к о т а* = *јагода*, *г л у п и* и *а с т а л и* = *клупи и астали*, *Т о т о р* = *Тодор*, *с а ф а т и л а* = *завадила*, *п у с т о ф а н* = *буздован* итн. Тоа е првото и најосновно решение и за критичко издание.

Правилно, иако не секогаш, се дадени некои испуштени од оригиналниот записи, сврзници, предлози, префикси и суфикси.

Иако не е извршена класификација на песните, како што мислеле да го направат порано Меденица со Геземан¹⁹, ставени се броеви и имиња на песните. Но, таму се присутни и наводите за лирскиот, епискиот, и лирско-епски карактер на песните од ЕР.

Во ЕР₂ под влијание на Геземан и искуството на приредувачот во овие српскохрватски песни се укажува и на карактерот на некои македонски.

Сепак, ова издание има и некои пропусти! Најочит е секако оној, кога во уводот (стр. 10 x 2 и 26) несоодветно се бележи Ѓ јат со Ѓ јор? Зарем земјата на првата печатница кај Јужните Словени — Црна Гора, којашто и денес ја употребува кирилицата ги нема старословенските знаци?! Потоа се употребуваат прастарите изрази „јасни и мукли сугласници“ = за звучните и незвучните согласки: д:т, б:п, г:к, в:ф итн.

На стр. 30 стои: „Песме у оригиналу имају само бројеве“. Песните во оригиналниот Ерлангенски ракопис не се нумерирани.

При именувањето на песните применет е двоен принцип: тематски или според првиот стих. Зошто не само еден од нив?!

Освен за несреќното одбележување на Ѓ со Ѓ, сепак треба да се проследи да ли приредувачите на ЕР според дијалектната припадност се определиле за бележење на целата рефлексивна леза со *e*, *i*, *je*, *ije*?

Прашање за дискусија е дали 8 = о во м8мче = момче, 101, 1, или 8 = у гр8ω (Гез.) = Грујо (ЕР₂) 112, 1 или е Пеiω е Перо 127?! Голема новина во ЕР₂ е поставката на Р. Меденица дека пишувањето на ЕР можело да биде иницирано и му било наменето на принцот Евгение Савојски.²⁰ Како и да биде, ЕР е тема што трае.

¹⁹ Р. Меденица... „Ерланг. рук... 13, 15, 23.

²⁰ Ibid. 24

Dragi Stefanija

VOM ERLANGER MANUSKRIFT HEUTE

(Z u s a m m e n f a s s u n g)

Der Beitrag *Vom Erlanger Manuskript heute* löst nicht das Problem, wann, wo und von wem die Volksgedichte des Erlanger Manuskriptes gesammelt wurden, versucht aber zu zeigen

1) Die in den jugoslawischen enzyklopädischen Handbüchern vorhandenen Widersprüche bezüglich dieses Manuskriptes,

2) Die Zugehörigkeit der Gedichte, deren Grundlage serbisch und kroatisch ist, erstreckt sich auch auf andere Balkanvölker: Montenegriner, Mazedonier, Slowenen und Bulgaren,

3) Eventuelle Klassifizierung der nicht systematisch erfassten Volksgedichte durch ein neues thematisches Prinzip, als Beitrag für die kritische Ausgabe des Manuskriptes,

4) Eine Rezension über die jüngste Ausgabe des *Erlanger Manuskriptes* von Radoslav Medenica und Dobrilo Aranitović.

